

Hoe warm 't was, en hoe ver...

Een lange, vermoeiende reis is 't van Leiden naar het verre Hattem dat ligt aan de uiterste oostpunt van de Veluwe. En 't is warm in de koets op deze broeierige namiddag in september.

De jonge proponent zit te transpireren in z'n zwarte lakense pak; de hooggesloten „vadermoorder” knelt om z'n hals. Zweetdruppels glijden langs zijn neus en vallen ongehinderd op het opengeslagen boek dat onberoerd op z'n schoot ligt. De „oude schrijvers” vermogen hem op dit moment niet te boeien. Bovendien, lezen is bepaald geen pretje bij deze temperatuur in het bedompte, hotsende rijtuig.

De gedachten van de ernstig blikkende reiziger met het bruine krulletjeshaar en het klein bemeten brillette verwijlen elders en zijn hun eigenaar reeds ver vooruit gesneld. Deze weet wat hem te wachten staat in dat oude vestingstadje.

Uit goede bron heeft hij vernomen dat de kerkelijke gemeente daar danig in beroering is en dat zijn komst naar Hattem ermee te maken heeft.

Na het vertrek van zijn voorganger zijn de predikbeurten van de waarnemende predikanten ongemeen druk bezocht. En dat betekent dat het volk in en rond Hattem dorst naar „het onversneden Woord” zoals dat in de aloude vaderlandse kerk helaas steeds minder vaak verkondigd wordt. En het zijn toch vooral de eenvoudigen en de geringen, de dagloners, de meiden en de knechten, die daardoor worden agetrokken. Zij voelen zich gepasseerd in hun godsdienstige behoeften en in de kou gezet door de kerkelijke overheid en de plaatselijke kerkeraad, waarin liberale en vrijzinnige notabelen de dienst uitmaken met hun vroom klinkende, maar weinig rechtzinnige praatjes. Als, zoals boze tongen beweren, die valse profeten werkelijk denken dat ze verdere onrust in de gemeente kunnen voorkomen door uitgerekend hem, Antonie Brummelkamp, in Hattem op de kansel te zetten, dan hebben ze 't lelijk mis. Hij zal ze eens een lesje leren...

Met een grimmige trek op z'n gezicht gaat hij ver zitten en veegt met een bruusk gebaar het zweet van 't voorhoofd. Tevergeefs probeert hij zich dan weer te concentreren op z'n lectuur. Hij heeft nog een lange weg te gaan.

Gewichtige redenen

Op 19 oktober 1834 wordt in Hattem een nieuwe predikant bevestigd. Het is de in Leiden theologisch geschoolde „proponent” Antonie Brummelkamp, die net vijf dagen tevoren de leeftijd van 23 jaar heeft bereikt. Jong dus, maar bepaald geen „nieuwlichter” naar al spoedig blijken zal.

Na een met geestdrift ontvangen proefpreek van de kandidaat, besluit de kerkeraad Brummelkamp een plaats te geven binnen het twaalfstal „sollicitanten” waaruit een opvolger voor de naar elders beroepen Van den Broek zal worden gekozen. De kerkeraad doet dit op uitdrukkelijke wens van de gemeente en om „gewichtige redenen”, en schroomt niet om een eerder geplaatste kandidaat daarvoor van de lijst af te voeren.

Het kan haast niet anders of die „gewichtige redenen” behelzen het voorkómen van een kerkscheuring, waarvoor de kerkeraad met recht vreest. Tijdens de vacature blijkt de kerk namelijk ongewoon vol met volk dat anders wegblijft. In het anders opvallend lege godshuis trekken de waarnemende predikanten, die zonder uitzondering „recht in de leer” zijn, ook veel gelovigen van buiten Hattem aan, uit Wezep, Wapenveld en Zalk bij voorbeeld. Lieden die al veel langer afkerig zijn van de in hun ogen afgedwaalde, officiële kerk en zelf het heil zoeken in „gezelschappen” waar in huiselijke kring het Ware Woord nog wordt gehoord.

De andere Hattemse predikant, Nauwman van der Roest, „vrijzinnig” en dus zelf geen hinder ondervindend van een dergelijke toeloop, stelt voor het prachtige houtgesneden koorhek af te breken om ruimte te scheppen, hetgeen — uit kunsthistorisch oogpunt: gelukkig — niet gebeurt.

Met het naar voren schuiven van Brummelkamp denkt de kerkeraad nu zoveel toe te geven aan die

Tegen de tijdgeest in

Op 14 oktober a.s. is het precies 150 jaar geleden dat in een uithoek van het land, te Ulrum, de nog jonge dominee H. de Cock zich met 130 leden van zijn gemeente afscheidde van de officiële Nederlands Hervormde Kerk. Een half jaar tevoren was hij reeds geschorst als predikant. Hij had zich herhaaldelijk verzet tegen het kerkelijk gezag en bleek niet bereid het boetekleed aan te trekken.

De aanleiding tot dit alles lijkt betrekkelijk onschuldig: De Cock doopte kinderen van buiten de gemeente, bij hem gebracht door ouders die in de eigen kerk het „ware Woord” niet meer hoorden verkondigen. De werkelijke oorzaak lag dieper en had zowel te maken met de nieuwe kerkorde die in 1816 van kracht werd, als met de frisse nieuwe tijdgeest die in de eerste helft van de vorige eeuw duchtig door het land begon te waaien. Een geest van optimisme, vooruitgangsgeloof, vertrouwen in eigen kunnen, tolerantie en harmonieuze eensgezindheid. Een gemoderniseerd, alomvattend protestants geloof zou het cement van de nieuwe samenleving moeten vormen.

De „malcontenten”, aan wie een jonge generatie predikan-

ten zoals De Cock, Scholte en Brummelkamp stem gaven, zagen niets in die nieuwe tijdgeest, produkt van Franse revolutie en Verlichting. De Belgische opstand en de scheiding van de twee landen beschouwden zij als het bewijs dat God de menselijke hoogmoed straft.

Zo mogelijk nog minder zagen zij in de nieuwe kerkorde waaraan de tijdgeest evenmin was voorbijgegaan.

Die kerkorde — logisch vervolg op de vrijheid van godsdienst die in 1795 officieel geproclameerd werd en waarin sommigen toen al een „onverschilligheid jegens de godsdienst” meenden te herkennen — voorzag weliswaar in een streng hiërarchisch georganiseerde kerkstructuur, maar had een grote mate van „leervrijheid” tot gevolg.

Een grote grief der ontevreden vormde het feit dat niet de kerk zelf, maar de koning (Willem I) dit reglement had vastgesteld. Men zag daarin een onduidelbare vermenging van kerk en staat. Niet geheel ten onrechte, gezien de latere houding van Willem I ten opzicht van de afgescheidenen en de neiging bij kerkelijke machthebbers om de hulp van de wereldlijke arm in te roepen ten einde die „vervloekte scheurmakers en separatisten” mores te leren.

In de openlijk in de kerk geprekeerde tolerantie zagen de „rechtzinnigen” voorts een aantasting van de aloude leerregels en belijdenisgeschriften die, kort na de Reformatie ontstaan, twee eeuwen lang officieel als enig richtsnoer hadden gegolden. Kenmerkend voor die nieuwe „leervrijheid” in de hervormde kerk was, wat Donker Curtius als

H. de Cock